

96. İzmir Kent Folklorunda Çağdaş Bir Müzecilik Anlayışı: Arkas Sanat Örneği¹**Fatma TEKİN²**

APA: Tekin, F. (2023). İzmir kent folklorunda çağdaş bir müzecilik anlayışı: Arkas Sanat örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 1494-1523. DOI: 10.29000/rumelide.1409123.

Öz

Özellikle yirminci yüzyılın ortalarından itibaren, başta politik ve ekonomik unsurlar ve küreselleşmenin etkisiyle, koleksiyon odaklı müzecilik anlayışı; yerini eğitim, teknoloji ve ziyaretçi odaklı bir müzecilik anlayışına bırakmış; UNESCO ve ICOM gibi uluslararası organizasyonların kurulmasıyla da bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Çağdaş müzelerin sahip olduğu uygulama atölyeleri; eğlence ve dinlenme yerleri gibi mekânsal yapılanmaları; sunum, konferans, sohbet gibi etkinlikleri bu müzeleri bütüncül bir anlayışın ürünü kılmaktadır. Bu durum da çağdaş müzeleri; bilgilendirici, eğitici, deneyim kazandırıcı, eğlendirici, dinlendirici vb. sosyo-kültürel kazançlarıyla kent folklorunun önemli bir araştırma alanı haline getirmektedir. Yukarıdaki açıklamalar ışığında, Cumhuriyet'in 100. yılında İzmir'de kurulan Arkas Sanat'ın, İzmir kent folklorunda çağdaş müzecilik anlayışının bir örneği olarak ilk kez tanıtılması bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Arkas Sanat'ın kültür-sanat faaliyetleri; bu faaliyetlerin tür, amaç-kapsam gibi yönlerden nitelikleri ve özellikle de Mattheys Köşkü'nde sergilenen halı koleksiyonu araştırılmıştır. Araştırmada, halı koleksiyonu özelinde köşkte sergilenen 75 adet halı zaman, mekân/yer ve motif bilgileri yönünden incelenmiş ve kültürel mirası yansıtan yönleri, 26 halı örnekleme üzerinden değerlendirilmiştir. Sergilenen halıların, türünün en temel ve nadide örneklerini temsil etmesi ve barındırdığı motifler ile döneminin duygu, düşünce ve inanç dünyasını yansıtmaları açısından kıymetli birer somut kültür miras olduğu görülmüştür. Tüm bu incelemeler neticesinde, Arkas Sanat'ın temelde Türk kültürüne, özelde ise İzmir kent kültürüne kazandırılmış bir değer olduğu aşikârdır. Ayrıca sahip olduğu halı koleksiyonu, Anadolu'da yüzyıllardır devam eden dokumacılık geleneğine ait dokuma tezgâhı, ipliklerin ve aletlerin bulunduğu bir sergi salonu, halı dokuma geleneğini anlatan dijital bir gösteri salonu, Arcademia'da gerçekleştirilen kültürel etkinlikleri ve bunlara ilave olarak köşkün bahçesinde yer alan kafesi ve mini golf sahası ile de toplumun tüm kesimlerini kucaklayan çağdaş müzecilik anlayışına uygun kültürel bir merkez olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Halk bilimi, kent folkloru, müzecilik, halı koleksiyonu, Arkas Sanat.

¹. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik İzni: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 17.06.2022 tarihli, 01-45 sayılı kararlar ile etik izni verilmiştir.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %5

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 09.11.2023-**Kabul Tarihi:** 20.12.2023-**Yayın Tarihi:** 21.12.2023; **DOI:** 10.29000/rumelide.1409123

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğretim Görevlisi, Ege Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü / Dr. Lect., Ege University, Department of Turkish Language (İzmir, Türkiye), ftekin3835@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0002-2471-6711, **ROR ID:** https://ror.org/02eaafc18, **ISNI:** 0000 0001 1092 2592, **Crossref Funder ID:** 501100003010

A Contemporary Museology Approach in Izmir's Urban Folklore: The Arkas Art Example³

Abstract

Especially from the mid-20th century onwards, the collection-oriented approach in museology has been replaced by an educational, technology-driven, and visitor-centered approach, and this shift is primarily due to political and economic factors and the influence of globalization, and it has gained a scientific quality with the establishment of international organizations such as UNESCO and ICOM. The spatial structures, including application workshops, entertainment and recreation areas, and activities like presentations, conferences, and conversations found in contemporary museums, make these institutions the product of a holistic approach. In this regard, contemporary museums have become important research areas for urban folklore, providing informative, educational, experiential, entertaining, and relaxing socio-cultural benefits. In light of the above explanations, the primary goal of this study is to introduce Arkas Art, established in Izmir on the 100th anniversary of the Republic, as an example of a contemporary museology approach in Izmir's urban folklore. The research encompasses an examination of the cultural and artistic activities of Arkas Art, along with the qualitative aspects of these activities in terms of type, purpose, and scope, with a particular focus on the rug collection exhibited at Mattheys Mansion. In the research, a total of 75 rugs exhibited in the mansion, specific to the rug collection, have been studied in terms of their time, place/location, and motif information, and their aspects reflecting cultural heritage have been assessed based on a sample of 26 rugs. These exhibited rugs are observed to represent valuable tangible cultural heritage, offering the most fundamental and exquisite examples of their type and reflecting the emotions, thoughts, and beliefs of their era through the motifs they contain. As a result of all these examinations, it is evident that Arkas Art adds value to Turkish culture in general and, specifically, to the culture of Izmir city. Furthermore, with its rug collection and a weaving loom representing the centuries-old weaving tradition in Anatolia, an exhibition hall housing threads and tools, a digital presentation hall explaining the rug weaving tradition, cultural events held at Arcademia, as well as a café and a mini-golf course in the mansion's garden, it is clear that Arkas Art serves as a contemporary cultural center that embraces all segments of society in line with the principles of contemporary museology.

Keywords: Folklore, urban folklore, museology, rug collection, Arkas Art.

1. Giriş

Tarih boyunca insanların sevdiği eşyaları merak, ilgi veya ihtiyaç gibi türlü sebeplerden saklama ve benzerlerini toplama ve biriktirme eğilimi, koleksiyonculuğun dolayısıyla da müzeciliğin temelini oluşturmaktadır. Latince “colligere” fiilinden türeyen ve “öğrenmek, zevk almak veya yarar sağlamak

³ It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 4

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 09.11.2023-Acceptance Date: 20.12.2023-Publication Date: 21.12.2023; **DOI:** 10.29000/rumelide.1409123

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

amacıyla bir araya getirilmiş ve sınıflandırılmış nesnelere bütünü” olarak tanımlanan koleksiyonculuğun tarihi ise insanın yerleşik hayata geçtiği zamana kadar uzanmaktadır. Başlangıçta kariyer ve sınıfsal statü sağlamak amacıyla başlayan toplayıcılık sonradan gelişen kültürel yaşamla birlikte silah, kumaş, altın vb. nesnelere toplanmasıyla devam etmiştir (Yaraş, 1994: 19). Toplanan koleksiyonların zaman içerisinde kamuya açık halde sergilenmesiyle de *müze*, *müzecilik* kavramları ortaya çıkmış; Türkiye’de müzecilik ilk kez ciddi bir biçimde Sultan Abdülmecid (1839-1861) zamanında başlamış, Atatürk’ün milli kültürü yansıtan ve koruyan müzelere verdiği önemle de Türk müzeciliği, yenilikçi çalışma faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir⁴ (Yücel, 1999: 31, 67-71). Dolayısıyla Türk müzecilik anlayışının bilinçli bir şekilde ele alınıp yürütülmesi faaliyetleri, Cumhuriyet dönemi itibarıyla gerçekleşmiştir.

“Modern çağın geçmişi devraldığı kurumlardan biri olarak bir bellek mekânı” (Demir, 2012: 186) olan müzeler, günümüzde önemli bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiş, eğitim ve teknoloji odaklı olarak gelişmiştir: Başlangıçta kültürel değerleri araştırma, toplum yararına koruma ve değerlendirme amaçlı olan müzeler, sonradan toplumda eğitim ve öğreniminin artırarak, geçmişle bugün arasındaki bağı kuvvetlendiren ve geleceğin şekillendiren bir yapıya dönüşmüştür (Atagök, 1999b: 131). Özellikle yirminci yüzyılın ortalarından itibaren, başta politik ve ekonomik unsurlar ve küreselleşmenin etkisiyle, koleksiyon odaklı müzecilik anlayışı yerini, eğitim ve iletişim gibi yeni işlevler kazanması ile müze ziyaretçisinin ve gereksinimlerinin ön plana çıkararak ziyaretçi odaklı bir müzecilik anlayışına bırakmıştır (Kandemir ve Uçar, 2015: 20; Karadeniz ve Özdemir, 2018: 159; Baki Nalcıoğlu, 2023: 206; Ateşoğulları, 2022: 39-40). Bu bağlamda da kentlerde ziyaretçilerin her türlü ihtiyacını gözeterek müzeler kurulmuştur.

Müzecilik, özellikle UNESCO ve ICOM gibi uluslararası organizasyonların kurulmasıyla bilimsel yaklaşımın önem kazandığı bir niteliğe erişmiştir (Çıldır, 2014: 180). Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) müzelerin; “kültürel, toplumsal ve ekonomik yaşama yaptıkları katkılar nedeniyle gelişimin hizmetinde” olması gereken kuruluşlar olduğunu vurgulamış; 1971’de yaptığı toplantıda da müzelerin kitlelerin gereksinimlerini dikkate alması gerektiğini belirterek toplulukların benlik saygısı, kimlik, ait olma, gelişim vb. ilgili gereksinimlerini dikkate alan “bütünleşmiş müze” kavramını ortaya çıkarmıştır. Bütünleşmiş müzeden kasıt ise “müzenin toplumla ve çevreyle, aynı zamanda yerel halka hizmet eden diğer örgütlerle bütünleşmiş olması” yani, “insanın çevresiyle bağdaşması, birleşmesi”dir (Onur, 2017: 57). 2000 yılından itibaren de müzenin toplumsal işlevlerini vurgulayan ICOM; “eğlence, eğitim, etkinlik, eşit fırsat, diyalog, tasarım, katılım, çeşitlilik, çağdaş sanat, ulaşılabilirlik, öğrenme, yorum ve teknoloji” gibi temaları ve uygulama örnekleri, uluslararası müze toplumunun gündemine yerleştirmiş (Karadeniz ve Özdemir, 2018: 164), böylece çok yönlü ve işlevli, ziyaretçi odaklı bir müzecilik anlayışı oluşmuştur.

İletişim, finans, eğitim, koleksiyon, mimari ve kariyer planlamaları, müzelerin kurumlaştırılmasının projelendirilmesi, proje yönetimi merkezli çağdaş müzecilik çalışmalarında, müze kaynaklarının işlevlendirilmesi, müzelerin yönetim ve organizasyon farklılıklarının tanımlanması önemlidir (Erbay, 2017: 118). Nitekim günümüz müzelerini “sadece bir bina ve koleksiyon değildir; toplar, fakat bir depo değildir; korur fakat bir deep-freeze değildir;...eğitir, fakat bir okul değildir. Dolayısıyla birer araştırma merkezi, açık üniversite, herhangi bir ailenin tüm fertlerinin eğlenerek öğrenebileceği, öğrenmenin bir zevk olabileceği bir eğitim ve kültür kurumları” olarak tarif eden Tomur Atagök, müzelerin faaliyetlerini ve genellikle sanatçı, bilim adamı ve öğrenciden oluşan ziyaretçi kitlesini genişletmek için bilinçli

⁴ Müzeciliğin kökeni, tarihi ve Türk müzeciliği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Arık, 1953: 1-38; Atasoy, 1984: 1458-1471; Yaraş, 1994; Yücel, 1999: 19-86; Madran, 1999: 3-12; Atagök, 1999a: 71-74; Keleş, 2003: 1-6; Erbay, 2017; Uzun Aydın, 2020; Artun, 2021: 15-78; Ateşoğulları, 2022: 36-39.

programlar yaptığını ve beraberinde müzeciliğin en temel işlevinin de “müzelerin yaptıkları etkinlikleri topluma duyurmak ve toplumun ilgisini çekmek, toplumla bütünleşmesini sağlamak” (1999b: 131-132) olduğunu söyleyerek müzeciliğin, müze ile toplum arasında köprü kuran işlevsel yanına vurgu yapar.

Modern müzelerin; hizmetleri, ihtiyaçları ve harcamaları doğrultusunda yeni organizasyonlar yapmak zorunda olması ise *müze işletmeciliği* kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu işletmecilik anlayışında, çalışmaların sağlık bir şekilde yürütülebilmesi (Keleş, 2003: 11) ve “ziyaretçilere yönelik sunum teknikleri, hikâye anlatıcılığı, kot yazılımı, drama, çeşitli eğitim etkinlikleri ile ziyaretçi deneyimlerinin geliştirilmesi” (Erbay, 2017: 118) hedeflenmektedir. Böylece toplum merkezli müzelerin, “yenilenmeyi, toplumun ihtiyaçlarına veya beklentilerine yönelik içerik ya da etkinlikler oluşturmayı, deneyim paylaşımını ve kültürel çeşitliliği yansıtmayı” (Baki Nalcioğlu, 2023: 215) amaçlayan yapısı öne çıkmaktadır. Müzelerin kültür ve sanat kurumlarıyla kaynaklarını birleştirme çabalarının sonucunda ise müze kültür merkezleri oluşmuş, bu anlamda da ilk kez 1965 yılında Atlanta’da *Müze Kültür Kompleksi* kurulmuştur. Bu yapılar ise toplumun kültürel imajını geliştirmek ve bölgeye ekonomik destek sağlama (Erbay, 1999: 64-65) açılarından önemli bir niteliğe sahiptir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, çağdaş müzelerin sergi ve dijital gösterim alanlarından uygulama atölyeleri, eğlence ve dinlenme yerleri vb. ile birlikte tüm yapılanmaları; bununla birlikte sunum, konferans, sohbet vb. türünde düzenledikleri etkinlikleriyle ziyaretçilerin birçok duyusuna hitap eden, etkileşimi artırıcı yönü, bu müzeleri bütüncül bir anlayışın ürünü kılar. Nitekim günümüzde “kültürün geleneksel boyutuyla yeniden üretildiği kültürel yapıların ortaya çıktığı bir alan olarak kentlerin; bütün kültürel pratiklerin yeniden şekillendiği, kent ve insan arasındaki ilişkilerin yeni kültürel bağlarla ortaya çıktığı birer kültürel ortamlar” (Avcı, 2023: 57) olduğu bilinmektedir. Özellikle son yüzyılda yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmeler, folklorik unsurların kentlere taşınmasını sağlamış; folklorun kentte yeni bağlam ve aktarım kanalları ile yer alması da *kent folkloru* kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda “kent folkloru, anlam genişlemesinin yanı sıra yalnızca geçmişi değil günümüzü ve hatta geleceği de kurgular bir niteliğe sahip olmuştur.” (Aslan, 2023: 50). M. Öcal Oğuz, halkbilimi çalışmalarının sözlü ve yazılı değerlere dair araştırmaların kentlere doğru kaymasıyla “kent folkloru”nun oluştuğunu belirttiği yazısında ise konuyla ilgili şu tespitte bulunmuştur:

“Tarihsel kentin yazılı kültür ortamlarının geleneklerini inceleme alanına eklemek, halkbiliminin inceleme alanına giren ürünlerin tarihsel sürekliliğini, yerleşim mekânlarının ve gelenekleşme biçimlerinin sınırlarına hapsedmeden inceleme kolaylığı sağlayacağı gibi, gelenek oluşturan kültür değerlerinin bütünlük içinde görülüp yorumlanmasının önündeki engelleri kaldıracaktır. Bu yaklaşım, ‘çağdaş kentin folkloru’ bağlamında önem kazanan halkbilimcileri, kültür araştırmalarının odağına taşıyacaktır.” (2001: 47).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle çağdaş müzecilik anlayışıyla kurulmuş olan müze ve benzeri kültür yapılanmalarının; kültürün birikim merkezleri olarak bilgilendirici, eğitici, öğretici, deneyim kazandırıcı, eğlendirici, dinlendirici vb. sosyo-kültürel kazançlarıyla kent folklorunun önemli araştırma sahaları olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada; Cumhuriyet’in 100. yılında İzmir’de kurulan Arkas Sanat’ın, İzmir kent folklorunda çağdaş müzecilik anlayışının bir örneği olarak ilk kez tanıtılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, Arkas Sanat’ın kültür-sanat faaliyetleri; bu faaliyetlerin tür, amaç-kapsam gibi yönlerden nitelikleri ve özellikle tarihi Mattheys Köşkü’nde sergilenen halı koleksiyonu araştırılmıştır. Araştırmada, halı koleksiyonu özelinde ise Mattheys Köşkü’nde sergilenen 75 adet halı zaman, mekân/yer ve motif bilgileri yönünden incelenmiş ve kültürel mirası yansıtan yanları 26 halı örnekleme üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmaya dair tüm bilgi ve belgeler, Arkas Sanat'ta yapmış olduğum incelemelerden elde edilmiştir. Gerek Mattheys Köşkü'nün tarihine dair bilgiler ve gerekse sergilenen halılara ait bilgiler; köşkte yer alan panolardan, duvar yazılarından, Arkas Sanat'ın web, instagram gibi sosyal medya kaynaklarından ve halıların yanında yer alan OR kodlarından elde edilmiştir. Ayrıca, çalışmada yer alan fotoğraflar da 17.10.2023 tarihinde müzeye gidilerek tarafımdan çekilmiştir.

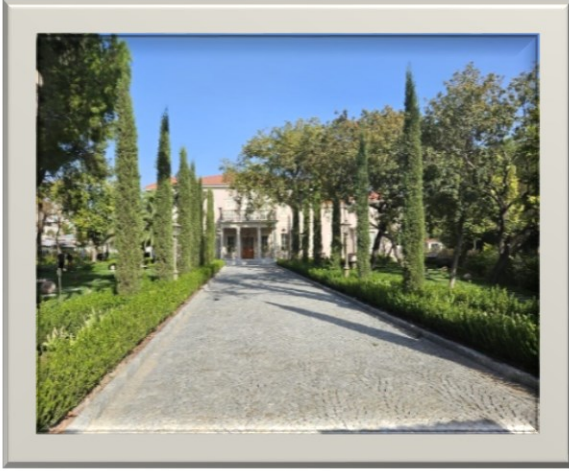
2. İzmir Kent Folkloru Bağlamında Arkas Sanat Faaliyetleri

Arkas Sanat; Cumhuriyet'in 100. yılında İzmir'de kurulan başta halı koleksiyonu olmak üzere, bir dizi sosyo-kültürel etkinlikleri bünyesinde toplayan bir kuruluştur. Arkas Sanat, Bornova Mattheys Köşkü'nde Batı ve Orta Anadolu'da 16. ve 19.yüzyıllar arasında üretilmiş Anadolu halılarını sergilemektedir. Bu halı koleksiyonu, Arkas Holding tarafından restore edilen tarihi Mattheys Köşkü çatısı altında, 30 yılı aşkın bir sürede bir araya getirilmiştir. Arkas Sanat halıları; *Klasik Dönem Anadolu Halıları*, *Yöresel Anadolu Halıları*, *Osmanlı Saray Halıları* ve *Avrupa duvar halılarının* nadide örneklerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda dünyadaki en önemli halı koleksiyonları arasında yer alan Arkas Sanat Bornova Mattheys Köşkü, binlerce yıllık bir geleneğin ürünü olan halı sanatının nadide örneklerini korumayı, gelecek nesillere aktarmayı ve Arkas Halı Koleksiyonu'nu geniş kitlelerle paylaşmayı amaçlamaktadır (<https://arkassanatbornova.com/hakimizda/>31.10.2023).

Anadolu halılarının sergilendiği Bornova Mattheys Köşkü, tarihi köklü bir geçmişe dayanan çok eski bir köşktür. Köşk, 1780 yılında Bornova'da John Maltass tarafından inşa edilmiş, 1840 yılında Maltass'ın kızı Eugenie Wood'a miras kalmıştır. E. Wood, İzmir'deki İngiliz hastanesi başhekimisi Dr. Charles Wood ile evlidir. Çiftin ölümünden sonra köşk, büyük kızları Lucy de Cramer'e miras kalmıştır. 1907'de el dokuması halı ticaretinin en büyük şirketlerine sahip olan Levanten aileler bir araya gelerek The Oriental Carpet Manufacturers Limited şirketini (OCM-Şark Halı Kampanyası) kurmuştur.

Köşk'ün bir diğer sahibi, Charles Wood'un yedi kızından biri olan Hortense Wood'dur. 1922'de Mattheys Köşkü'nde yaşamış olan Hortense Wood'un 1 Haziran 1922 tarihiyle başlayan günlüğünde, İzmir'deki yaşamın yanı sıra Mattheys Köşkü'nden anılar da yer almaktadır. Köşk'ün eski sahiplerinden olan H. Wood; kadın hakları savunucusu, şair, yazar, ressam ve bir Atatürk hayranıdır. Mustafa Kemal Atatürk, cephedeyken onunla mektuplaşmış ve H. Wood, Atatürk'ü 16 Eylül 1922 tarihinde köşkünde ağırlamış ve -bundan kısa bir zaman sonra- 13 Ocak 1924'te de Mattheys Köşkü'nde vefat etmiştir.

Köşk'ün, Lucy de Cramer'den sonraki sahipleri Renée Steinbüchel ve Sonia Whithall'un çocuklarıdır. Köşk, uzun yıllar Bornova'da yaşamış olan Arkas ailesi tarafından Renée Steinbüchel ve Sonia Whithall'un çocuklarından satın alınmıştır. 2018 yılında tarihe sahip çıkmak ve geçmişi hatırlatmak amacıyla köşkte başlayan restorasyon çalışmaları, 2023'te tamamlanmıştır. Köşk, bugün Renée Steinbüchel ve Sonia Whithall'un babaları Tony Mattheys'in adıyla anılmaktadır (Şekil 1, 2).

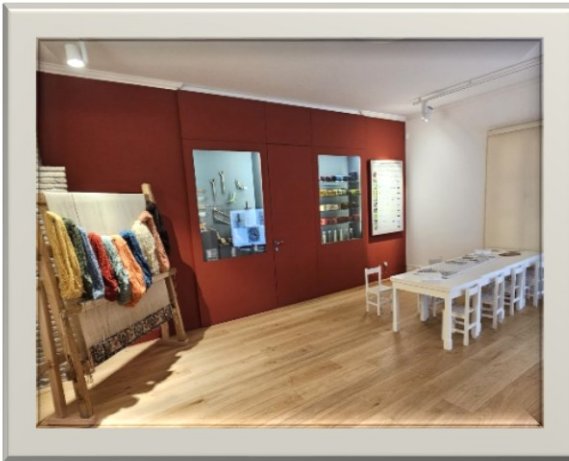

řekil 1. Mattheys Kōřkū (Orj.)

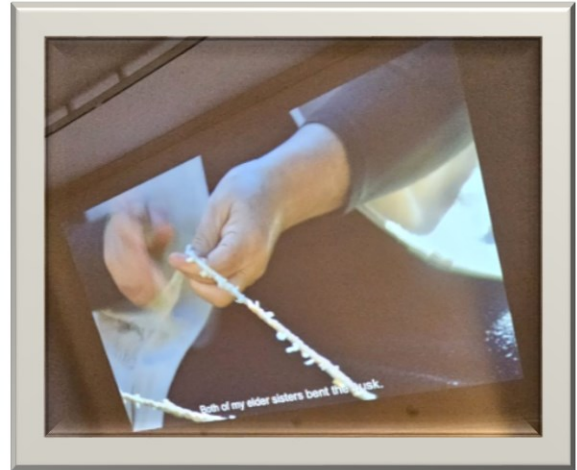

řekil 2. Mattheys Kōřkū'nün Tarihçesi (Orj.)

Arkas Sanat'ın Mattheys Kōřkū kapsamında ziyarete açık faaliyet alanları içerisinde; 75 adet halının gōsterime sunulduğu 10 adet sergi salonu, Anadolu'da yūzyıllardır devam eden halı dokumacılığı geleneğine ait el halılarının dokuma tezgāhının, ipliklerin ve aletlerin bulunduğu bir sergisi salonu (şekil 3), Tūrkiye'nin halı dokuma geleneği hakkında bilgi veren dijital platformda kısa bir belgeselin sunulduğu bir gōsteri salonu (şekil 4) ve Hug Lawson'un Oriental Carpet Manufacturers için yaptığı 18 adet halı tasarımlarının panosu (şekil 5) gōsterimi yer almaktadır.

şekil 3. Halı Dokumacılığı Sergi Salonu (Orj.)

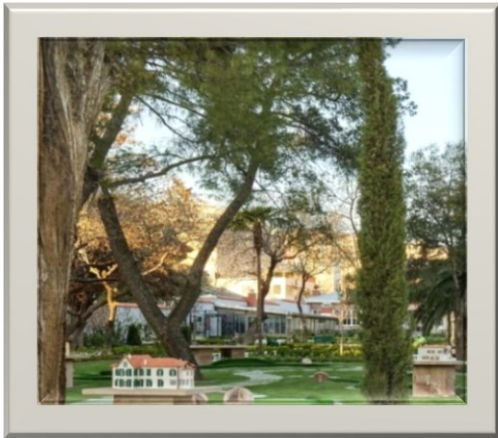

şekil 4. Halı Dokumacılığı Gōsteri Salonu (Orj.)

Şekil 5. Halı Tasarımı Panosu (Orj.)

Arkas Sanat'ın halı koleksiyonunun yanında kültürel farklı türden faaliyet alanları ve etkinlikleri de bulunmaktadır. Bu anlamda Mattheys Köşkü'nün yemyeşil geniş bahçesinde toplumun aktif bir şekilde kullanılabileceği bir kafe, bir de mini bir golf sahası ve Bornova'nın günümüze kadar ulaşan dokuz köşkün mimari özelliklerini, dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik değerlerini yansıtan minyatürleri yer almaktadır (Şekil 6). Arkas Sanat'ın eğitim gelişim faaliyetleri kapsamında yer alan kültürel etkinlikler ise Arcademia'da gerçekleştirilmekte; yapılacak etkinlikler Arkas Sanat'ın web sitesinde, yazılı ve görsel basında, Instagram, Facebook gibi sosyal medya platformlarında duyurulmaktadır. Bu etkinliklerde genellikle alanında uzman, iyi birer konuşmacı olarak dinleyicilerin merakla ve ilgiyle dinleyebileceği, toplumun önde gelen isimleri yer almaktadır. Seminer, sunum, konferans, sohbet, okur-yazar buluşması vb. tür ve amaçlarla yapılan bu etkinlikler, aktif katılımcılar eşliğinde gerçekleştirilmektedir (Şekil 7).

Şekil 6. Köşk minyatürleri (Orj.)

Şekil 7. Arcademia etkinliği (URL 1)

3. Arkas Sanat Halı Türleri ve Örnekleri

Uşak Halıları

Günümüze kadar ulaşan 16. yüzyıl Anadolu halılarının çoğu motif, renk ve yapılarına göre geleneksel olarak Uşak ve çevresine atfedilmektedir. Büyük Madalyon, Yıldız, Dört Loblu ve Arabesk (Lotto) adıyla anılan bu halılar; Osmanlı sarayı himayesinde faaliyet gösteren ve Bizans, Selçuklu, Timur ve Safevi unsurlarıyla harmanlanmış bir yapıdadır. Osmanlı nakkaşhanelerinde tekstil, kitap ciltçiliği, seramik ve halı dokumacılığı gibi çeşitli alanlar için motif üreten sanatçılar tarafından tasarlanmış; Osmanlı saraylarında ve ulu camilerde kullanılmıştır. Bunun yanında halılar Batı'da da ilgi görmüş; deniz yoluyla İzmir limanı, kara yoluyla İstanbul üzerinden Venedik, İspanya, İngiltere, Macaristan, Orta Avrupa gibi birçok ülkeye yayılmıştır. 15. Yüzyıldan itibaren ise Uşak halıları; prestij ve zenginlik sembolü olarak Avrupa resimlerinde yer almıştır. Bu nedenle de bazı halılar; Anadolu ustalarından çok onları resmeden Lotto, Holbein, Bellini gibi Avrupalı sanatçıların adıyla anılmıştır.

Uşak halılarından bazı örnekler:

Büyük Madalyonlu Uşak Halısı: Bu nadir halının kompozisyonuna büyük madalyon hâkimdir ve köşelerde asılı süsleme elemanları ve çeyrek madalyonlarla sonlandırılmaktadır. Mavi alanı enlemesine kaplayan zengin kırmızı zeminli madalyon, yeşil ve altın sarısı arasında renk değişimleri gösteren ayrık arabesk yapraklardan oluşan dört loblu zarif bir motifle süslenmiştir. Her lobda sarı kontürlü, dışa dönük çivit rengi bir palmet bulunmaktadır. Bu tasarımın etrafı çiçek ve rumi motifleriyle çevrilidir. Grubun ayırt edici bir özelliği de koyu zemin üzerindeki büyük madalyonun arabesk dış hatlara sahip olmasıdır (Şekil 8) (URL 4).

Dört Loblu Yıldız Varyantı Halı: Bu halı dört loblu yıldız madalyon grubu Uşak'ın en erken ve en ilginç tasarımları arasındadır. Bu grup adını çiçek süslemeli kırmızı bir alan üzerinde, kırmızı bir sekizgene bağlı mavi renkte dört ok şeklini gösteren simgesel süslemeden almaktadır. Bu, sadece bir kısmı görülebilen eşkenar dörtgen biçimli ikinci bir madalyondan oluşan sonsuz bir tasarımın parçasıdır; burada üçüncü bir madalyon bulunmamaktadır. Bu halı sadece ilginç ve erken bir örnek olmasıyla değil, aynı zamanda bir asırdan fazla bir süredir Avrupa sanat piyasasına egemen olan Bernheimer Şirketi'ne ait olmasından dolayı uzun bir geçmişe sahip olması açısından da önemlidir (Şekil 9) (URL 6).

Kûfi Bordürlü Lotto Halısı: Bu görkemli halı adını Venedikli ressam Lorenzo Lotto'dan (1480-1556) almaktadır. Kırmızı zemin üzerinde, ikincil motiflerle ayrılmış üç sütunlu sarı dört yaprak motifinin zarif düğümler oluşturduğu net bir Anadolu tarzı tasarım sergilemektedir. Kısmen geometrik, kısmen de bitkisel olan bu sonsuz tekrarlı desenin 1500'den önce Anadolu dokumalarında görüldüğü ve Orta Asya Türk geleneğinden geldiği düşünülmektedir. Ana bordür, Timurlu geleneğine atfedilebilecek üç kenarı içe, bir kenarı dışa dönük açık Kûfi deseni sergilemektedir (Şekil 10) (URL 3).

Kutu Motifi Bordürlü Lotto Halısı: Bu halı, Anadolu alan tasarımı (ortaya yerleştirilmiş dört adet haç biçimli arabesk motif bir sütun görünümü vermektedir) ve Kûfi yazıdan türetilmiş kutu motifli bordürüyle 16. yüzyıla tarihlendirilebilir. Bordürde bulunan, içe dönük dört koçboynuzunun bir X işareti gibi görülen dört ok meydana getirdiği kutu motifi 'Holbein', 'Lotto' ve 'Bellini' tipi halılarda ortaktır. Kutu bordür desenin kökeni, kapalı Kûfi yazıya dayandırılabilir (Şekil 11) (URL 2).

Yıldız Uşak: Bu halının alan tasarımı, kırmızı zemin üzerinde küçük boyutlu elmas motifleriyle dönüşümlü olarak yerleştirilen sekiz loblu yıldız madalyonların oluşturduğu sonsuz tekrar deseninin bir

bölümünü göstermektedir. Madalyonlar arasındaki boşluk çiçek motifleri ve yapraklı dallar ile doldurulmuştur. Ana bordür, Gotik katedrallerin kemerlerine benzerliği nedeniyle aynı ismi taşıyan bir tasarımdan meydana gelmektedir. Bu desen, tezhipli el yazmalarında sayfaları çerçevelemek için kullanılan karşılıklı 'V' şeklindeki bantlara veya Safevi minyatürlerinde görülen motiflere benzer şekilde, kemerler oluşturan birbirine bağlı yapraklar ve kıvrımlı gövdeden oluşmaktadır. Avrupa resim sanatında kraliyet ve kutsallıkla ilişkilendirilmeleri, bu halıların lüks ticaret malları olarak sahip oldukları statüyü göstermektedir (URL 5).

Şekil 8. Büyük Madalyonlu Uşak Halısı (Orj.)

Şekil 9. Dört Loblu Yıldız Varyantı Halı (Orj.)

Şekil 10. Kûfi Bordürlü Lotto Halısı (Orj.)

Şekil 11. Kutu Motifli Bordürlü Lotto Halısı (Orj.)

Transilvanya Halıları

Bu halılar, uzun süre Osmanlı egemenliğinde kalan ve günümüzde Romanya'nın bir bölgesi olan Transilvanya'da bulunan halılardır. Transilvanya bölgesindeki Sakson topluluğunun kiliselerinde korunarak günümüze ulaşan yüzlerce Anadolu halısının adı buradan gelmektedir. Transilvanya'da zenginlik ve prestij simgesi olarak rağbet gören bu halılar yerlere serilmez; kilise sıralarına, balkonlara veya duvarlara asılarak sergilenirdi. Bunun yanında doğum veya ölüm gibi özel zamanlarda anma veya kutlama amacıyla bağışlanırdı. Seccade biçimini gösteren bu halıların kompozisyonunda kullanılan tüm motifler, nakkaşhane sanatçıları tarafından 16. Yüzyılda geliştirilen Osmanlı üslubunda dokunan çok önemli saray seccadelerini örnek alan Anadolu dokumacıları tarafından türetilmiştir.

Transilvanya halılarından bazı örnekler:

Çift Yönlü Halı, (Bergama, 18. yy.): Bu halıya ikizi kadar benzeyen bir diğeri, Joe McMullan tarafından New York Metropolitan Müzesi'ne (env. 1974.149.20) bağışlanmıştır ve üzerine işlenmiş Hicri 1182 (1768/69) tarihi ile dikkat çekmektedir. Her iki halıda da karşılıklı yerleştirilmiş, içi motiflerle bezeli, zemini fildişi renginde üçlü arkad ve bunların üzerlerinde lalelerle süslenmiş paneller görülmektedir. Dokumacının orijinal tasarımıdan yalnızca sütun başlıklarını koruduğu anlaşılmaktadır. Motiflerle

bezenmiş üçlü arkad ve rozetli bordür tasarımı, 17. yüzyılın erken sütunlu 'Transilvanya' halılarından türetilmiş olmalıdır (Şekil 12) (URL 10).

Çift Yönlü Transilvanya Halısı, (Uşak, 18. yy. ilk yarısı): Karşılıklı kemer tasarımlarıyla karakterize bu halıların Üç Kemerli Transilvanya tipi sütunlu halılarından türetildiği açıktır. Batı Anadolu'da kısa süreliğine dokunmuş, nadir ve az belgelenmiş bir türdür. Üst alandaki tasarım, İslam sanatında önemli bir kavram olan yansıma ile alt alanda da tekrarlanmaktadır. Geniş orta nişin ve yan nişlerin birleşme noktalarında cami kandilini simgeleyen küçük çiçek süslemeleri görülmektedir. Sarı zeminli ana bordürde, genellikle üç kemerli ve sütunlu halılarda kullanılan, farklı renklerde sivri uçlu madalyonlar görülmektedir. Toplamda 7 adet küçük bordür ana alanı çevrelemektedir. Kimi zaman seccadelerde görülen bu uygulamanın Hz. Muhammed'in Miraç gecesi 7 kat semayı dolaşmasına bir atıf olduğu düşünülmektedir (Şekil 13) (URL 8).

Seccade Tipi Transilvanya Halısı, (Gördes, 17. yy. ikinci yarısı): Bu halıda mihrap köşelerinin bordürdeki gibi altın sarısı olduğu görülmektedir. Dokumacının kendisini ve halısını nazar ve kıskançlığın yıkıcı etkisinden korumak için mukarnasları hatırlatan sivri mihrap uçlarına kanca motifleri eklediği düşünülmektedir. Bu grubun tipik bir özelliği, köşeli orak biçimli yapraklarla çevrelenen simetrik yerleştirilmiş palmet ve rozetlerin dönüşümlü olarak görüldüğü ana bordürdür. Osmanlı saray prototiplerinden türetilen bu tasarım Anadolu'da oldukça yaygındır (Şekil 14) (URL 7).

Sütunlu Transilvanya Halısı, (Kula, 17. yy. ortası): Bu halı, Romanya'nın Transilvanya bölgesinde aynı isimle anılan halı grubunun en nadir örneklerindedir. Mimari plan, nakkaşhane sanatçıları tarafından tasarlanan Osmanlı-Kahire tipi seccadelere gelmektedir. Özenli bir tasarıma ve canlı renklere sahip bu halıda, altın sarısı nişlerin baskın olduğu ana alanın üzerinde kırmızı bir arkad, bir panel ve içinde laleler görülmektedir. Arkas seccadesinin arkadı, merkezi olarak yerleştirilmiş neşter yaprakları ve dişli bir rozeti çevreleyen çift arabesk yapraklarla bezelidir. Kırmızı arkad, zarif kaidelere sahip sütunlarla desteklenmektedir. Ana alan, sivri uçlu madalyon döşemeli ana bordür ile çerçevelenmektedir (Şekil 15) (URL 9).

Şekil 12. Çift Yönlü Halı (Orj.)

Şekil 13. Çift Yönlü Transilvanya Halısı (Orj.)

Şekil 14. Seccade Tipi Transilvanya Halısı (Orj.)

Şekil 15. Sütunlu Transilvanya Halısı (Orj.)

Holbein Halıları

Karmaşık tasarıma sahip büyük sekizgen ya da bir veya daha fazla dikdörtgen içeren halılar, Büyük Desenli Holbein halıları olarak sınıflandırılmaktadır. 1500'den önce resmedilen çeşitli tablolarla benzer halıların varlığını görmek mümkündür. Arkas Koleksiyonu'ndaki en eski halılardan biri olan Büyük Desenli Holbein Halısı, bu örneklerle yakın ilişkilidir. Bu tür sofistike halıların Batı Anadolu'da, Bergama'da veya Orta Anadolu'da üretildiği tahmin edilmektedir. Bordürleri genellikle göçebe yaşamda imkânsız gibi görünen karmaşık Kûfi stilini yansıtır. 17. ve 18. yüzyıllarda varlığını sürdüren, 19. yüzyılda ise Bergama, Çanakkale veya Konya yörelerindeki halılardan kullanılmaya devam eden Büyük Desenli Holbein motifleri, Anadolu halı dokumacılığında güçlü bir etkiye sahiptir.

Büyük Desenli Holbein Halısı, (Batı Anadolu, 1465 civarı): Bilindiği üzere Anadolu tekstil sanatı anonim olduğu için literatürdeki bazı klasik halı grupları, geleneksel olarak onlara eserlerinde sıklıkla yer veren ressamın isimleriyle tanımlanmaktadır. Alan, beyaz işlemeli sekiz köşeli bir yıldızın ortada olduğu, yoğun tasarımlı ayırt edici büyük madalyonlar içeren iki ayrı panele bölünmüş; panoların köşeleri de nispeten özenli tasarlanmıştır. Mavi ve sarı kıvrımlı süslemelerin içinde kırmızı renkte sonsuz düğümler görülmektedir. Ana bordürdeki motiflerin alışılmadık açılı, tasarımda yana yatık çizgiler oluşturmaya yönelik sofistike bir yaklaşıma işaret eden bir düğüm tekniği ile elde edilmektedir (Şekil 16) (URL 11).

Çift Tekerlekli Köy Halısı, (Konya, 18. yy. sonları): Bu kırmızı zeminli halının ayırt edici tekerlek biçimli madalyonlarının kökeni, büyük desenli Holbein prototiplerine kadar gitmektedir. Burada, özellikle de daha geometrik bir yorumla ele alınan motif Bergama/Çanakkale ve Konya üretim bölgelerinin ortak bir özelliğidir. Köy kilimlerinde sıklıkla karşılaşıldığı gibi, dokuyucunun eski desenleri yerel repertuardan alınan diğer motiflerle (buradaki küçük yoncalar gibi) birleştirdiği ve farklı renk kombinasyonları kullandığı görülmektedir. Alan beş küçük bordürle çevrenmekte ve uçlara kulakçıklar eklendiği dikkat çekmektedir (Şekil 17) (URL 12).

Şekil 16. Büyük Desenli Holbein Halısı (Orj.)

Şekil 17. Çift Tekerlekli Köy Halısı (Orj.)

Orta Anadolu Halıları

Orta Anadolu halılarının en önemli örneği, dört sekizgen güllü ve yıldız madalyonlu halıdır. Renk dengesi ile sofistike bir göbek ve bordür tasarımına sahiptir. Bir diğer dikkat çekici eser ise Osmanlı repertuarından gelen süslemelerle bezeli dört mavi madalyona sahip, tavana yerleştirilmiş yolluktur. Bu halının Karapınar veya Ladik bölgelerinden olduğu düşünülmektedir. Bunun haricindeki diğer halılar, 19. yüzyıl Orta Anadolu üretiminin tipik örnekleridir. Motifleri erken dönem tasarımına kadar kolayca izlenebilen önceki prototiplerden türetilmiştir. Bu halılardan üçü, büyük olasılıkla sütunlu Transilvanya seccadelerinden türetilen laleli panellere sahiptir. Dokumacı “parçalama” yöntemiyle, orijinal tasarımın yalnızca bir bölümünü koruyarak yeni bir desen yaratmıştır. İki kırmızı zeminli seccade ise Mucur bölgesinin renk paleti ve desenlerine sahiptir. Bu tür halılar 19. yüzyılda seri üretilerek Batı'ya ihraç edilmiştir. Ancak bu halıların üretimi, tasarımların mükerrer olması ve köy halılarının özgün karakterlerinden mahrum kalması nedeniyle sona ermiştir. Buna rağmen bu bölgede

dokunan halılar, Türkiye'nin halılarıyla dünyaca ünlü bir ülke olmasına katkıda bulunan Anadolu halı üretiminin çok önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Orta Anadolu halılarından bazı örnekler:

Dört Sekizgenli Gül Halısı, (16. yy. başları): Bu halı, dört sekizgenli gül olarak bilinen motifi paylaşan bir grup Anadolu halısının muhtemelen en iyi ve en eski örneğidir. Bu motif, büyük bir haç oluşturan, dört sekizgenle çevrili merkezi bir karenin, dört ayrı köşeye yerleştirilen dörtgen şekillerle birlikte sekiz loblu bir madalyon görünümü sergilemesinden meydana gelmektedir. Günümüze ulaşan az sayıdaki örneğin hepsinin farklı köylerde, muhtemelen bir yüzyıldan biraz daha uzun bir süre boyunca dokunduğu düşünölmektedir (Şekil 18) (URL 13).

Üç Madalyonlu Uzun Halı, (Karapınar, 1700 civarı): Bu olağanüstü güzelliğe sahip uzun halı neredeyse eşsizdir ve son yıllarda derinlemesine incelenen bir Orta Anadolu grubuna aittir. Karapınar halılarının 16. yüzyılın sonlarından beri dokunmakta olduğu bilinmektedir. Bu halıda 'Pembe Panter' olarak da tanımlanan, çok az halıda görölen ve doğrudan bir çiçek deseninden (sümböl demetleri) türetilen ilginç bir motif dikkat çekmektedir (Şekil 19) (URL 14).

Mucur Seccadesi, (19. yy. sonu): Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok eyaletine ihraç edilmekte olan renkli Mucur seccadeleri 19. yüzyılda oldukça popülerdir. Bu tip seccadeler, tipik olarak basamaklı bir profilde olup kule benzeri bir sivri uçla biten kırmızı bir mihraba sahiptir. Genellikle mihrabın üstünde, bu örnekte olduğu gibi, mazgallı çapraz bir panel bulunmaktadır. Alan, beyaz zeminli bir ara yıldız bordürü ile çerçevelemektedir. Ana bordürde 8 yapraklı beyaz rozetler ve farklı renk gruplarında tırtıklı 4'lü yapraklar görölmektedir (Şekil 20) (URL 15).

Mimari Tasarım Köy Halısı, (Konya, 19. yy. başları): Kilim, orijinal saray prototipinin bir bölümünün alınmasından oluşan ve 'parçalama' olarak adlandırılan süreci göstermektedir: bu örnekte lalelerle süslenmiş arkadın bir bölümü ana alan bezemesi olarak kullanılmaktadır. Köy halılarının karakteristik bir özelliği olarak dokuyucu tarafından Osmanlı tasarımıyla hiçbir ilişkisi olmayan, hayal gücünden kaynaklanan kancalar, yıldızlar gibi çok sayıda motif eklendiği görölmektedir (Şekil 21) (URL 16).

Şekil 18. Dört Sekizgenli Gül Halısı (Orj.)

Şekil 19. Üç Madolyonlu Uzun Halı (Orj.)

Şekil 20. Mucur Seccadesi (Orj.)

Şekil 21. Mimari Tasarımlı Köy Halısı (Orj.)

Memlûk Halısı

Memlûk Halısı, (Mısır, 1525-1550): Memlûk halıları, 1250'den Mısır, Suriye ve Filistin'e hükmeden Memlûk Devleti'nin Osmanlı Devleti'ne 1517'deki yenilgisine kadar olan dönemde, muhtemelen Kahire atölyelerinde dokunmuştur. Genellikle cairini veya cagiarini ("Cairene", "Kahire'den" anlamına gelir) olarak anılan bu halılar, 15. yüzyılın ikinci yarısında İtalya'da bilinen ve beğenilen halılar arasında yer almıştır. Memluk halılarının, teknik özellikleri nedeniyle Türk-Anadolu üretiminden farklı bir grup olarak açıkça tanımlanması ancak 1930'larda yapılmıştır. Bu halıların tasarımı, merkezde geniş sekizgen, dilimli veya yıldız formlu madalyonlar; kaleydoskop etkili zengin ve detaylı süsleme ve papirüs yapraklarını andıran küçük şemsiye yaprakları gibi özel motiflerle karakterizedir (Şekil 22) (URL 17).

Şekil 22. Memlûk Halısı (Orj.)

Ghirlandaio Madalyonu Halıları

Sekizgen ya da kare biçimli Ghirlandaio madalyonu, Bergama bölgesine atfedilen 17. ve 19. yüzyıllara ait bazı Anadolu köy halılarında görülmektedir. Bu halılar, ok uçlu motiflere sahip baklava formu madalyonla karakterize edilen bir tasarımın farklı varyantlarını göstermektedir. Bu tip halıların tasarımları bir ya da iki madalyona veya Ghirlandaio madalyonuna dayalı sonsuz bir desene sahiptir. Benzer motifli halıların Çanakkale’de 20. yüzyılın başlarına kadar dokunmaya devam ettiği bilinmektedir.

Ghirlandaio madalyonu halılarından bazı örnekler:

Ghirlandaio Halısı, (Çanakkale, 18-19. yy.): Bu halı, her biri sekizgen içeren bir dikdörtgen ile çevrelenen, ‘Ghirlandaio’ tipi elmas biçimli madalyonlarla temsil edilen sonsuz tekrar tasarımının bir parçasını yansıtmaktadır. Madalyonların, Büyük Desenli ‘Holbein’ tipi halılardakine benzer şekilde ok başı motifleriyle çerçevesiyle görülmektedir. Benzer tasarımdaki çeyrek madalyonlar köşelerde görülürken, yarımdan biraz daha küçük boyuttaki madalyonlar yanlardan çıkıntı yapmaktadır. Madalyonları çevreleyen ortadaki mavi alanda, içinde 8 köşeli yıldızlar bulunan yuvarlak motifler bulunmaktadır. Tırtıklı yapraklar içeren sarı zeminli ana bordür, kırmızı renkli küçük dış bordürle çevrelenmektedir (Şekil 23) (URL 18).

Girintili Köy Halısı, (Akhisar, 1700 civarı): Bu Anadolu köy halısı, az sayıda örneği bilinen çok küçük bir gruba aittir. Halının genel düzeni, belirgin köşeleri olan girintili tasarım ve yöresel motifler içeren bir dizi tasarım ögesinden meydana gelmektedir. Bu motiflerden en öne çıkanı, alanın ortasında yer alan, her köşesinde koçboynuzu bulunan kancalı elmaştır. İlginç bir şekilde halının ana bordürü yoktur. Tasarım ve renk düzeni Türkmen boyları tarafından dokunan halıları akıllara getirmektedir (Şekil 24) (URL 19).

Şekil 23. Ghirlandaio Halısı (Orj.)

Şekil 24. Girintili Köy Halısı (Orj.)

Bergama ve Konya Yörelere Köy Halıları

Bu halılar, 18. ve 19. yüzyıl Batı ve Orta Anadolu örnekleridir. Belirgin köy özelliklerine rağmen bu halıların hepsi tasarım veya motifleri açısından 15. ve 16. yüzyıllarda üretilmiş olan halılarla ilişkilidir. Bazı durumlarda, gül motifli Memling halısından ve 17. yüzyıl Transilvanya halılarından uyarlanan büyük çiçek madalyonlu Bergama halısında olduğu gibi, küçük değişiklikler görülür. Arkas Halı Koleksiyonu'nda örnekleri bulunan erken dönem halılarla olan ilişki, dört loblu Uşak veya çift girintili halıda açıkça görülmektedir. Her iki durumda da köy dokumacılarının yaratıcılığıyla zenginleştirilmiş iki kanonik model görülmektedir. Diğer örneklerde uygulanan aşırı stilizasyon, motiflerin kökenini belirlemeyi güçleştirmektedir. Bu benzerlikler, zaman içinde dokumacılar tarafından hatırlanıp yeniden yorumlanan ve geleneksel Anadolu desenleri haline gelen Osmanlı desen geleneğinin sürekliliğinin kanıtlarıdır.

Bergama ve Konya yörelere halılarından bazı örnekler:

Stilize Palmet Bordürlü Köy Halısı, (Bergama, 18. yy. başları): Bu ikonik halı, son derece stilize motifler gösteren geniş bordürlü 17. veya 18. yüzyıl Anadolu köy dokumalarından oluşan küçük bir gruba aittir. Dar ana alanda, sıralar halinde düzenlenmiş rozetler, beyaz işlemeli sekizgen bir madalyon ve büyük desenli 'Holbein' tipi halıları hatırlatan merkezi 8 köşeli kırmızı bir yıldız bulunmaktadır. Ana alanı çerçeveleyen içteki beyaz zeminli küçük bordürde minik lale ve karanfiller içeren kalp şekilli motifler görülmektedir (Şekil 25) (URL-20).

Büyük Çiçek Madalyonlu Bergama Halısı, (19. yy. ikinci yarısı): Bu küçük, kare formlu Bergama halısı, yeşil zemin üzerinde şemsiyeye benzer yaprak motiflerine sahip büyük çiçek madalyonun hâkim olduğu bir tasarım düzeni göstermektedir. Osmanlı saray seccadelerinden türetilen çiçek madalyonu, 17. yüzyıl Çift Nişli 'Transilvanya' tipi halılarda görülen madalyonlara çok benzemektedir. Tüylü görünümlü yapraklar gibi, alandaki diğer motiflerin kökeni de aynı kaynağa dayanmaktadır (Şekil 26) (URL 21).

Dört Loblu Uşak Halısı, (18. yy.): Yıldız Uşak halılarından türetilen bu tip örneklerin ayırt edici motifi dört loblu bir madalyondur. Birincil madalyonun lobları merkezi bir sekizgene bağlanır ve çapraz şekilde çıkıntı yapmaktadır. Birincil madalyonun üstünde ve altında elmas şeklinde ikincil madalyonlar görülmektedir ve bunlar çapraz ekseninde de 90° ters çevrilmiş şekilde tekrarlanmaktadır. Dört loblu yıldız varyantı alan kompozisyonu, iç içe geçmiş bir düğümle birincil madalyona bağlanan kare şeklindeki üçüncü bir süslemeyle tamamlanmaktadır. Kare madalyon her zaman halının yan ekseninde görünmekte ve tasarım bordürler tarafından kesilmektedir. Dolayısıyla, süslemenin tamamını görebilmek için tasarımı bordürlerin ötesine taşımak gerekmektedir (Şekil 27) (URL 22).

Çift Girintili Halı, (1700 yılı civarı): Bu örnek mavi-yeşil zeminli alanı, merkeze yerleştirilmiş elmas şekilli madalyonu, köşe parçaları ve girintili kompozisyonu ile dokumacının repertuarındaki motiflerle birleştirilmiş klasik tasarımların sürekliliğini açıkça göstermektedir. Kırmızı bir bant, kancalı bir sekizgen içeren köşeli ve basitleştirilmiş bir görünüme sahip girintili tasarım şemasını oluşturmaktadır. Üst ve alt alanların beyaz konturlu, dikkat çekici dikdörtgen şekiller barındıran üç küçük alana bölüldüğü görülmektedir. Alan, mavi veya sarı renkte basamaklı baklava dilimine benzer şekiller içeren kancalı elmas motiflerinden oluşan geniş bir bordürle çerçevelenmektedir (Şekil 28) (URL 23).

Şekil 25. Stilize Palmet Bordürlü Köy Hahısı (Orj.)

Şekil 26. Büyük Çiçek Madalyonlu Bergama Halısı (Orj.)

Şekil 27. Dört Loblu Uşak Halısı (Orj.)

Şekil 28. Çift Girintili Halı (Orj.)

Bellini Seccadeleri

Bellini seccade grubu, anahtar deliği motifine benzeyen girinti motifiyle karakterize edilmiştir. Bu seccadeler Lorenzo Lotto gibi İtalyan ressamın sanat eserlerinde tasvir edilmiştir, ancak bu halı grubunun ismini Giovanni Bellini'den aldığı düşünülmektedir. Girinti motifinin önemi hala bir tartışma konusudur. İslam'da suyun karmaşık sembolizmi bağlamında, bu seccadelerdeki girinti motifi ile havuz ilişkilendirilebilir. Avlunun ortasında kanalı bulunan sekizgen çeşme, Orta Asya, İran ve Osmanlı minyatürlerinde tekrarlanan bir temadır. Türkçede şadırvan olarak adlandırılan bu tür çeşmeler, genellikle cami, medrese, kervansaray ve tekkelerin avlularında veya girişlerinin yakınında, aynı anda birkaç kişiye içme veya abdest alma suyu sağlamak amacıyla yaptırılır. Girinti motifi, Kâbe'nin etrafındaki tavaf alanının gerçekleştirildiği Matah ile de ilişkili olabilir. Mekke Ulu Camii (Mescid-i Haram) tasvirlerinde Kâbe, yarım daire biçimli Matah'ın (anahtar deliğine benzeyen) merkezinde tasvir edilmiştir.

Bu halı grubundan bazı örnekler:

Girintili Seccade Tipi Halı, (Uşak, 16. yy.): Gruba adını veren girinti motifi, mihrabın çevresindeki gök mavisi şeridin kıvrılarak oluşturduğu 'boyun' ve sekizgenden gelmektedir. Halıda asılı duran muska benzeri motiflerle süslü kırmızı bir mihrap (Uşak seccadelerinde yaygın bir motif) ve girintili tasarımın üzerine yerleştirilmiş, muhtemelen Türkmen kökenli, merkezi olarak konumlandırılmış, çengelli ikonik bir elmas motifi görülmektedir. Halı, tomurcuk ve kancalara ek olarak, asimetrik yerleştirilmiş palmye ağaçlarını andıran motiflerle bütünleşmiş köşeli bir menderes gösteren erken tip bir bordür tasarımına sahiptir (Şekil 29) (URL 24).

Madalyonlu Köy Halısı, (Uşak, 16-17. yy.): Bu örnek, Anadolu halı araştırmaları için önemli bir konuya dikkat çekmektedir: 'klasik' halıcılık ve 'köy' üretimi arasındaki farklar. Küçük motiflerle çevrili merkezi unsurlara sahip alan kompozisyonu, 'klasik' halıların ilk örnek tasarımlarıyla tamamen aynı düzene sahiptir. Ancak dokuma, yün, renk ve desen açısından bu halı bilinen hiçbir atölye tipiyle bağdaştırılmamaktadır. Bu nedenle, alan kompozisyonu İran ve Anadolu'nun klasik Madalyonlu halıları ile ilişkili olmasına rağmen, bu örnek 'aşiret' veya 'köy' üretimi olarak sınıflandırılmaktadır. 'Büyük Madalyonlu' Uşak halıları, 'madalyon, asılı süsleme elemanları ve köşeler' kompozisyonuna sahip çağdaş Anadolu halılarının ana gövdesini oluşturmaktadır ve 16. yüzyılın ilk yarısında sık sık Osmanlıların eline geçen kuzeybatı İran'daki Tebriz'de üretilen büyük madalyonlu halıların Türk versiyonları olarak kabul edilmektedirler (Şekil 30) (URL 25).

Şekil 29. Girintili Seccade Tipi Halı (Orj.)

Şekil 30. Madalyonlu Köy Halısı (Orj.)

Türkiye’de Halı Dokumacılığı: 18. Yüzyıl Sonları-19. Yüzyıl

Arkas Sanat halılarının diğer bir bölümünü 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl örnekleri oluşturmaktadır. Anadolu’nun çeşitli kasaba ve köylerinden bir araya getirilen bu halılar, Batı Anadolu’da üretildikleri merkezlerin adını taşımaktadır. Bu bölümde sergilenen halıların birçoğu mihraplı seccade formatındadır. Kahire’de veya İstanbul ve Bursa’daki saray atölyelerinde üretilen klasik Osmanlı seccadelerinin devamı niteliğinde olan bu halılar, niş formu, renk kullanımı ve diğer dokuma öğeleri açısından kendi özgün tasarımlarına sahiptir. Örneğin, Gördes ve Kula seccadelerinde nişi destekleyen iki sütunun kökeni, Kahire’de üretilen erken dönem Osmanlı saray seccadelerine ve çift sütunlu

Transilvanya halılarına dayanmaktadır. “Tintoretto” veya “Küçük Madalyonlu Uşak” olarak da adlandırılan küçük merkezi madalyon, 19. yüzyıl halılarında sıklıkla görülen bir diğer motiftir. Bazı Dazkırı ve Bergama örneklerinde görüldüğü gibi, 15. Yüzyıldan itibaren kesintisiz olarak kullanılan bu motifin kökeni büyük desenli Holbein halılarına kadar uzanmaktadır. Göçebelik geleneğinin ürünü olan bu halılarda, stilize lale ve karanfil ya da orak biçimli saz yaprakları gibi klasik Osmanlı üslubuna ait motifler de kullanılmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru atölyelerde halı kalitesini bozan sentetik kimyasal boyaların kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu zamana kadar dokunan halıların büyük bir bölümü Türk halı dokumacılığının geleneksel kusursuzluğunu yansıtmaktadır. Günümüze kadar az örneği ulaşan bu nitelikli ve otantik 19. yüzyıl halıları, görkemli bir geçmişin ve köklü bir geleneğin önemli bir delili olarak değerlidir.

Son dönem halılarından bazı örnekler:

Gördes Seccadesi, (Batı Anadolu, 19. yy. başları): Alanın tam ortasına yerleştirilmiş mavi mihrabı ve küçük çiçekler ve yapraklarla süslenmiş açık yeşil mihrap köşeleriyle bu örnek, güzel bir seccadedir. Nişin üst kısmındaki yatay panelde bazı erken dönem Transilvanya halılarında bordür deseni olarak da kullanılan, büyük ihtimalle nar olduğu düşünülen motifler görülmektedir (Şekil 31) (URL 26).

Şekil 31. Gördes Seccadesi (Orj.)

Şekil 32. Kula Demirci Seccadesi (Orj.)

Kula Demirci Seccadesi, (Batı Anadolu, Miladi 1902 -Hicri 1318-): Demirci Kula seccadeleri oldukça nadirdir ve her zaman alt kısmı açık, çift çerçeve ile çevrili beşgen bir mihrap tasarımı göstermektedir. Koyu kahverengi alanın neredeyse tamamının, dallarında karanfil ve lale gibi çiçeklerin filizlendiği, kırmızı renkte kompozit bir ağaç tarafından kaplandığı görülmektedir. Bu ağaç, mihrap çerçevesinin açık olduğu noktaya yerleştirilmiş, yine kırmızı renkte küçük bir vazodan çıkmaktadır. Ağacın üzerinde, Hicri 1318 olarak yorumlanan ve çağımızda 1902 yılına denk gelen bir tarih bulunmaktadır. Çok daha

uzun, ancak okunamayacak kadar küçük şekilde işlenmiş bir başka yazı da üst bordürün hemen altında yer almaktadır (Şekil 32) (URL 27).

4. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada, -İzmir kent folkloru bağlamında- Arkas Sanat bünyesinde gerçekleştirilen kültür-sanat faaliyetleri, bu faaliyetlerin tür, amaç-kapsam gibi yönlerden nitelikleri, özellikle Mattheys Köşkü'nde sergilenen halı koleksiyonu araştırılmıştır. Halıların kültürel mirası yansıtan başat yanları 26 halı örnekleme üzerinden ele alınmış, halı koleksiyonunda sergilenen 75 adet halı zaman, mekân/yer ve motif bilgileri yönünden incelenmiştir. Bu bağlamda sergilenen halıların; türünün en temel ve nadide örneklerini temsil etmesi açısından kıymetli birer somut kültür miras olduğu kadar, barındırdığı motifler ile de döneminin duygu, düşünce ve inanç dünyasını yansıtmaya bakımından manevi bir değer taşıdığı görülmüştür.

Mattheys Köşkü'nde "halı", "seccade tipi halı" ve "seccade" olmak üzere üç kategoride yer alan 75 adet halı örneği; klasik bir sanat müzesi anlayışında, sayıları eşit olmayan şekilde 10 odada, duvar ve tavana asılmak suretiyle sergilenmiştir. Köşkün odalarındaki halıların dağılımı ise kronolojik değildir. 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayıp 19. yüzyılın sonlarına kadar devam eden halılar, Türk kültür dairesinde panoramik bir yapı görünümündedir. Koleksiyonda; 15. yüzyıla ait 2, 16. yüzyıla ait 10, 16-17 yüzyıl arası 1, 17. yüzyıla ait 17, 17-18. yüzyıl arasında 2, 18. yüzyıla ait 13, 18-19. yüzyıl aralığında 1, 19. yüzyıla ait 22 ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de 6 halı yer almakta, sadece bir halının zaman bilgisi bulunmamaktadır.

Halıların sınıflamasında, özellikle ziyaretçiler için anlaşılabilirliği kolaylaştırmak adına üretildiği coğrafi mekân kıstas alınmıştır. *Klasik Dönem Anadolu Halıları, Yöresel Anadolu Halıları, Osmanlı Saray Halıları ve Avrupa duvar halılarından oluşan koleksiyonda; Uşak, Çanakkale, Bergama, Konya, Gördes, Fethiye, Muğla ve Kula yer adı olarak öne çıkmış, halıların çoğunluğunu Uşak halıları oluşturmuştur. Halıların arasında Memlûk Halısı, diğer halılara nazaran daha fazla saklanmaya değer görülmüş, bu nedenle de kırmızı bir şeritle izole edilmiştir. Koleksiyonun hem en eski halısı olması hem de sayısının çok az olması, Memlûk Halısının kırmızı bir şeritle izole edilmesinin ana nedenini oluşturmuştur.*

Halılara dair genel bilgiler, odaların duvarlarındaki panolarda yer almaktadır. Ziyaretçilerin daha ayrıntılı halı bilgilerine erişimi ise OR kod tarayıcıları ile PDF dosyası olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda Arkas Sanat, çağdaş müzecilik anlayışına uygun şekilde, ziyaretçileri bilgiye geleneksel yolların yanında teknolojik araçlarla ulaşmaya yönlendirmesi açısından yenilikçidir. Söz konusu bu ayrıntılı bilgiler içerisinde halıların; hangi yöreye ait olduğu, hangi amaçla üretildiği, dokuma teknikleri, nerelerde kullanıldığı, adlarını nereden aldığı bilgisinin yanı sıra ayrıntılı olarak da motifleri ve bu motiflerin kaynağı, kökeni, sembolik anlamları ve diğer halılarla olan benzerlikleri mevcuttur. Halıların bilgileri ilgili yapılan incelemelerdeki tespitler ise şu şekildedir:

Kırmızı, sarı gibi sıcak renklerin yaygın görüldüğü halılarda kullanılan motif türlerinin başında madalyon, çiçekler ve geometrik şekiller yer almaktadır. Çiçekler arasında lotus çiçeği ender; gül, sümbül, karanfil, lale ve yaprak ise yaygın bir motiftir. Geometrik şekillerin neredeyse birçoğu, halılarda türlü şekillerde yayılım göstermektedir. Bu şekillere; eşkenar dörtgen, haç biçimli altıgen, sekiz köşeli rozet, sekiz köşeli yıldız ve kancalı baklava deseni örnek gösterilebilir. Mihrap, kandil, muska, kanca gibi motifler ise geleneksel inancı yansıtmaktadır. Özellikle mihraplı halıların kompozisyonlarını kandil,

sarkıt ve çiçek motifleri oluşturmaktadır. Halıların arasında *Seccade Tipi Transilvanya Halısı*, *Çift Yönlü Transilvanya Halısı* ve *Kula Demirci Seccadesi* İslami geleneği yansıtmaları açısından özel bir anlam teşkil etmekte, ayrıca *Kula Demirci Seccadesi*'nde görülen ağacın ise tarafımdan hayat ağacı olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar okunaklı olmasa da hayat ağacıyla birlikte halıya dokunan küçük yazı, halının Türk inancının izlerini taşıdığı göstermektedir. Bu da kültürel simge olma değerini artıran halının tek başına bile bir araştırma nesnesi olarak yorumlanabileceğini düşündürülebilir. Bilindiği üzere her ürün, yaratıcısından ve dolayısıyla da yaratıcısının yetiştiği kültür dairesinden ayrı düşünülemez. Bu bağlamda büyük kıymet içeren motiflerin, nesne ile geçmiş zaman arasında anlama dayalı bir köprü kurduğu ve bu köklü kültürel anlamın da halı nesnesi üzerinden bugünün insanına aktarıldığı rahatlıkla söylenebilir. Algıya, değere ve anlama dayalı bu kültürel miras, kültürel kimliği vurgulaması kadar geçmişin üzerine konulan bugünün ve geleceğin şekillendirmesinde de önemlidir.

Arkas Sanat, 16-20. yüzyıllara ait halı koleksiyonuyla Türk kültürünün sanat ve estetik anlayışını gösteren özel bir müzedir. Sergilediği halılar kadar Mattheys Köşkü'nün kendisi ile de dikkat çekmektedir. Geniş bahçesi, bahçedeki heykelleri, minyatürleri ile birlikte tarihi görkemli yapısı ve mimari formuyla köşkü, ziyaretçilerin sırf köşkü görmek için bile gelmek istediği bir uğrak alanı haline getirmektedir. Nitekim bunun en açık göstergesi, ziyaretimiz esnasında tanık olduğumuz köşkün bahçesinde fotoğraf çeken insanların varlığıdır. Bu bağlamda Arkas Sanat'ın; ilgi alanına giren şeylere dikkat veren, kişisel tercihlerine göre hareket eden ziyaretçisiyle de diyalog içinde olduğu, dolayısıyla ziyaretçi odaklı söylenebilir. Bunun yanında köşkün bahçesinde yer alan kafe ile Arkas Sanat, 20. yüzyılın küreselleşme süreciyle birlikte müzeciliğin de genişleyen ve değişen işlevsel yapısına ve kent kültürüne dair yaşamsal bir rol üslenerek çağdaş bir model oluşturmaktadır. Bu rolü müzenin; ziyaretçilerinin ihtiyaçlarını ve beklentilerini dikkate alarak öngörülebilir insani gereksinimlerini karşılayabileceği bir ortam sunmasında, insanlar arasındaki etkileşimi artırmasında, müzelerin güvenli alanlar olması bilgisinin kişiye verdiği rahatlıkla sosyal izolasyonu azaltmasında görmek mümkündür. Bu anlamda Arkas Sanat; kültürel bilgi aktarımının yanında topluma uzanma ve hizmet vermesi açılarından da kent folkloruna sosyo-ekonomik bir katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak; Cumhuriyet'in 100. yılında kurulan ve temelde Türk kültürüne, özelden de İzmir kent kültürüne kazandırılmış bir değer olan Arkas Sanat; Mattheys Köşkü'nde çağdaş müzecilik anlayışına uygun bir şekilde, toplumun tüm kesimlerini kucaklayan bütüncül bir yapılanmayla hizmet eden özel kültürel bir merkezdir. Mattheys Köşkü'nde geleneksel halı dokumacılığının tezgâh, alet, iplik vb. ürünlerinin sergisi ile birlikte, -çağdaş müze uygulamaları arasında yer alan- dijital ortamda gösterilen halı dokumacılığına dair kısa film, interaktif bir kültürel aktarım sağlaması açısından oldukça kıymetlidir. Yukarıda bahsedilen hususlardan, Arkas Sanat'ın faaliyetlerinin geleneksel kültürü koruyucu, aktarıcı ve öğretici işleve sahip olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Arık, R. O. (1953). *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Artun, A. (2021). *Mümkün Olmayan Müze, Müzeler Ne Gösteriyor?*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslan, E. (2023). "Kent Folkloru Nedir?", *Kent Folkloru*, Ed. Erkan Aslan, 49-54, İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Atagök, T. (1999a). "Müze Mimarisi", *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, (der. Tomur Atagök), 71-86, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.
- Atagök, T. (1999b). "Çağdaş Müzeciliğin Anlamı; Müze ve İlişkileri", *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, (der. Tomur Atagök), 131-142, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.

- Atasoy, S., (1984) "Türkiye'de Müzecilik", *Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi*, (46): 1458-1471.
- Ateşoğulları, S. (2022). "Değişen ve Gelişen Türkiye Müzeleri", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1(83): 32-53.
- Avcı, C. (2023). "Dijital Ekoloji II: Endüstri Devrimleri ve Toplum 5.0 Habitatında Kent Folkloru Üzerine Bir Değerlendirme", *Kent Folkloru*, Ed. Erkan Aslan, 55-66, İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Nalcioğlu, B. & Safiye, Z. (2023). "Müzeler Değişiyor: Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar", *ASBİDER Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (29): 206-217.
- Çıldır, Z. (2014). "Türkiye'de Bir Eğitim Ortamı Olarak Müzelerin Kullanımına İlişkin Eğitimciler Tarafından Hazırlanan Raporlar", *Folklor/Edebiyat*, 2014/3, 20(79): 179-188.
- Demir, S. (2012). "Kültürel Bellek, Gelenek ve Halk Bilimi Müzeleri", *Millî Folklor*, 24(95): 184-193.
- Erbay, F. (1999). "Müze Yönetiminde Pazarlama Felsefesine Yeni Yaklaşım", *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, (der. Tomur Atagök), 59-67, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.
- Erbay, F. (2017). Türkiye'de Müzecilik Eğitiminin Üniversitelerde Kurumsallaşması, *Millî Eğitim Dergisi*, 46(214): 105-122.
- Kandemir, Ö. & Uçar, Ö. (2015). "Değişen Modern Ve Çağdaş Müze Mekanizmalarının Çağdaş Yönelik Tasarımlarına Girdiler", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(2): 17-47.
- Karadeniz, C. & Özdemir, E. (2018). "Hangi Müze? Müzecilikte Değişim ve Yenimüzebilim", *Millî Folklor*, 30(120): 158-169.
- Keleş, V. (2003). "Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1-2): 1-16.
- Madran, B. (1999). "Müze Türleri", *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, (der. Tomur Atagök), 3-19, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.
- Oğuz, M. Ö.. (2001). "Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Süreçlerinde Türk Halkbilimi", *Millî Folklor*, 13(52): 46-49.
- Onur, B. (2017). *Yeni Müzebilim*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Uzun Aydın, D. (2020). "Koleksiyon Toplanmasından Müze Yapılarına Geçiş Aşamaları ve İlk Müze Okulu (İzzediniye) Açma Girişimi", *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 6(1): 82-91.
- Yaraş, A. (1994). "Anadolu'daki İlk Koleksiyonculuk ve Müzecilik Faaliyetleri", *II. Müzecilik Semineri Bildirileri*, (19-23 Eylül 1994), 19-21, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı: İstanbul.
- Yücel, E. (1999). *Türkiye'de Müzecilik*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

- URL1:https://www.instagram.com/p/CxLRTbMOWj/?utm_source=ig_web_copy_link&igshid=MzRlODBiNWFlZA== (31.10.2023)
- URL-2: <https://arkassanatbornova.com/qr/002.pdf> (17.10.2023)
- URL-3: <https://arkassanatbornova.com/qr/003.pdf> (17.10.2023)
- URL-4: <https://arkassanatbornova.com/qr/006.pdf> (17.10.2023)
- URL-5: <https://arkassanatbornova.com/qr/008.pdf> (17.10.2023)
- URL-6: <https://arkassanatbornova.com/qr/011.pdf> (17.10.2023)
- URL-7: <https://arkassanatbornova.com/qr/012.pdf> (17.10.2023)
- URL-8: <https://arkassanatbornova.com/qr/014.pdf> (17.10.2023)
- URL-9: <https://arkassanatbornova.com/qr/015.pdf> (17.10.2023)

- URL-10: <https://arkassanatbornova.com/qr/019.pdf> (17.10.2023)
URL-11: <https://arkassanatbornova.com/qr/038.pdf> (17.10.2023)
URL-12: <https://arkassanatbornova.com/qr/036.pdf> (17.10.2023)
URL-13: <https://arkassanatbornova.com/qr/030.pdf> (17.10.2023)
URL-14: <https://arkassanatbornova.com/qr/039.pdf> (17.10.2023)
URL-15: <https://arkassanatbornova.com/qr/025.pdf> (17.10.2023)
URL-16: <https://arkassanatbornova.com/qr/028.pdf> (17.10.2023)
URL-17: <https://arkassanatbornova.com/qr/073.pdf> (17.10.2023)
URL-18: <https://arkassanatbornova.com/qr/041.pdf> (17.10.2023)
URL-19: <https://arkassanatbornova.com/qr/042.pdf> (17.10.2023)
URL-20: <https://arkassanatbornova.com/qr/045.pdf> (17.10.2023)
URL-21: <https://arkassanatbornova.com/qr/050.pdf> (17.10.2023)
URL-22: <https://arkassanatbornova.com/qr/052.pdf> (17.10.2023)
URL-23: <https://arkassanatbornova.com/qr/053.pdf> (17.10.2023)
URL-24: <https://arkassanatbornova.com/qr/054.pdf> (17.10.2023)
URL-25: <https://arkassanatbornova.com/qr/059.pdf> (17.10.2023)
URL-26: <https://arkassanatbornova.com/qr/063.pdf> (17.10.2023)
URL-27: <https://arkassanatbornova.com/qr/072.pdf> (17.10.2023)